

alternatif politika

Gezi Parkı Direnişini Toplumsal Hareket-Anarşizm Bağlantısıyla Anlamak
Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 2. (Eylül 2014) Sayfa: 254-276.

Yazar: Yavuz YILDIRIM (Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

GEZİ PARKI DİRENİŞİ'Nİ TOPLUMSAL HAREKET-ANARŞİZM BAĞLANTISIYLA ANLAMAK

Yavuz Yıldırım

ABSTRACT

The main of the study is to analyze Gezi Parki resistance in a framework of the thesis that there is a relation between new social movements and anarchism. In order to this aim, the closure of anarchism to the action rather than theory and its connection with the movements will be underlined. The basic points that help rethink the connection between movements and anarchism are the direct actions of the ordinary people, demands of autonomy and to be owner of their own lifes. Gezi Parki resistance is an unique and extra-ordinary experiment in Turkish social struggles. It indicates the changings of the social movements towards to anarcisht tendency in global level, and it is a reflection of this changing in Turkey.

Keywords: Gezi Park, New Social Movements, Post-Anarchism, Counter-Globalization, Grass-root Movements.

ÖZ

Bu çalışmada, yeni toplumsal hareketler ile anarşizm arasında teorik ve pratik bağlantılar olduğu teziyle, yakın dönemdeki hareketlerin anarşizmle temasını ortaya koymak ve Gezi Parkı Direniş'i'ni de bu çerçevede açıklamak hedeflenmektedir. Çalışmada, anarşizmin teoriden çok pratiğe/eyleme yakınlığı ve toplumsal hareketlerle teması öne çıkarılacaktır. Sıradan insanların

doğrudan eylemleri, otonomi talepleri ve kendi hayatında söz sahibi olmak istemesi hareketler ile anarşizmin birlikte yeniden düşünülmesindeki temel noktalardır. Gezi direnişi Türkiyeli toplumsal hareketler içinde sıra dışı bir örnektir ve küresel çaptaki değişimin Türkiye'ye de yansıdığına bir göstergesidir. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin dönüşümü Gezi direnişi örneğinde Türkiye'de de yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gezi Parkı, Yeni Toplumsal Hareketler, Post-Anarşizm, Karşı-Küreselleşme, Taban Hareketleri.

GİRİŞ

Sınıf, devrim, piyasa, tercih, din, ahlak gibi kavramların merkezinde kurulan düzenlerin karşısında, bu tekil kurucu ilkelerin reddine dayanan anarşizm düşüncesi, 21. yüzyılda yeni bir siyaset arayışının etkili unsurlarından biridir. İkilikler üzerinden sınır geliştirme faaliyeti olarak modernizmin içinde gelişen büyük anlatıların sorgulandığı bir dönemde, kurumsallaşmış bir sistemin değerleriyle her dönem sorun yaşayan ve sınırları zorlayan anarşizm kavramının yeniden popüler olması beklenen bir durumdur. Sistemle mücadele noktasında toplumsal hareketlerin her türlü yerleşik işleyişi sorgulaması da bu açıdan anarşizmle arasındaki bağların eskiye dayanması açısından önemlidir. Doğrudan eylemi ve otonomiye öne çıkaran, böylece bireyin kendi hayatına sahip çıkmasını temel alan anarşizm, 21. yüzyılın başında yeni toplumsal hareketlerin eylemlerine bir çerçeve çizmek açısından önemli bir araçtır. Teoriden önce pratiğe önem veren anarşizm ile somut konularda doğrudan taleplerini ileten toplumsal hareketlerin yaklaşımları örtüşmektedir. Özellikle 2000 sonrası dönemde, küreselleşme-karşıtlığı ya da karşı-küreselleşmeciler olarak adlandırılan süreçte farklılıkların bir aradalığı, lidersizlik, taban örgütlenmesi ve yatay hiyerarşi gibi kavramlarla anarşizmin 21. yüzyılda yeniden yorumlandığı bir dönem yaşanmaktadır. Bu çalışmada, 1968 sonrasında büyük teorilerin, kapsamlı analizlerin ve devrimlerin ötesinde daha küçük parçalı ve somut sorunlara odaklanan yeni toplumsal hareketler ile herhangi bir ilkenin ya da eksenin temel belirleyiciliğini reddeden anarşizm arasında teorik ve pratik bağlantılar olduğu teziyle, yakın dönemdeki hareketlerin anarşizmle temasını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu noktadan hareketle 2013 yazında başlayan ve geniş çaplı katılımlara sahne olarak Türkiye toplumsal mücadeleler tarihinde ayrı bir yere gelen Gezi

Direnişinin 2000'lerin başından bu yana gelişen toplumsal hareket-anarşizm yakınlaşması çerçevesinden anlamlandırılması mümkündür. Yerleşik sistemin bir "suçlama" olarak sunduğu ve şiddetle eşleştirdiği anarşist talepler, düzenin sorgulanması yönündeki ipuçlarını içerir. Böylece toplumsal hareketler yoluyla kurulacak yeni siyasetin de adımları atılmış olur. 2013 yazından itibaren gelişen eylemler, bir talepler bütünü olarak sadece bir hükümet partisinin politikalarına yönelik değil, genel olarak yerleşik siyasetin iktidar kanallarını en alt düzeyden sorgulayan bir girişime sahne olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Gezi Direnişi çerçevesinde bu kuruculuğun olduğu noktaları analiz etmek ve toplumsal hareket-anarşizm yakınlaşmasının yeni bir siyasetin öncüllerini olduğunu önermektir.

Yeni siyaset arayışları, toplumsal hareketlerin yükselttiği eleştiriler, yürüttükleri eylemlerle birlikte demokrasinin yeniden yorumlanması ve liberal demokrasinin sınırlarına ulaşmasına paralel olarak ilerlemektedir. Dolayısıyla toplumsal hareketlerin liberal demokrasiler üzerinde uyguladığı baskı, yeni siyasal sınırların kurulmasına olanak tanır. Doğrudan eylemin, yeni örgütlenme biçimlerinin ve eylem taktiklerinin geliştirilmesi toplumsal hareketlerle anarşizmin temas alanlarını güçlendirmektedir. Yeni yüzyılın başında toplumsal hareketleri yeniden yorumlanan bir anarşizmle birlikte teorize etmek doğru olacaktır. Bu çaba, aynı zamanda yeni yüzyılın siyasal bakış açısını geliştirmek ve yeni bir siyaset üretmek için de kurucu bir zemin olacaktır.

Toplumsal muhalefet ve mücadele perspektifini siyasal iktidarın değişmesi ve sınıf önderliğinden uzaklaştırması 1968 sonrası hareketlerin genel özelliğidir (Johnston vd, 1994). Yeni Toplumsal Hareketler olarak da adlandırılan siyasal değil kültürel alanla ilgili olduğu ya da kültürel hareketler olarak analiz edilebileceği yorumlarına neden olmuştur (Scott, 1990:19). Hareketlerin, toplumsal değişimi sınıf mücadelesinin getireceği siyasal dönüşüme değil, kimlik, aidiyet, tanınma pratikleri gibi alanlara endekslemesi sol mücadeleye bir engel olarak da görülmüştür ve Ortodoks Marksistler tarafından eleştirilmiştir. Bu açıdan yeni toplumsal hareketlerin post- marksizm adlandırılan teorik çerçevesi ve siyaseti eleştirilere maruz kalırken hareketlerin taleplerini reformizmle sınırlı görüp sosyalizmle uyuşmayan bir perspektif olduğu ileri sürülmüştür (Wood, 2006). 1968'te yaşanan bu kırılma, 19. Yüzyıl sonunda Enternasyonel toplantılarındaki Marksizm-anarşizm ayrışmasının izlerini taşır. Öte yandan kültürel eksenin ön plana çıkması, hareketlerin rasyonel yaklaşımların ya da yapısal engellerin ötesinde anlaşılmasını sağlar (McAdam 1994: 37-38). Ancak buradaki temel farklılaşma, kültürün siyasetten ayrı olarak görülmesi değil, hareketlerin toplumu ve özneyi kuran bir süreç olarak görülmesidir (Touraine 1985, 1995). Touraine'in "klasik sosyolojinin çöküşü" olarak adlandırdığı ve yapıların değil kurucu öznenin öne çıktığı bu süreçte

modernizmin getirdiği ikilemler ve sınırların sorgulanması gündeme gelmektedir. Toplumsal hareketler, verili olarak kabul edilen her türlü toplumsal rolü sorgulamaktadır. Bu bakış açısı, hareketin hedefi ve başarılarından önce sosyal etkilerini ve toplumsalı kuruluş sürecine odaklanmayı sağlar. Bu açıdan yaşamsal olanı gündelik hayattan başlayarak daha geniş bir çerçevede ele alan ve sistemin işleyişine karşı direnişi sadece ekonomik ve sınıfsal terimlerle değil kültürel ve sosyal boyutlarıyla da ele alan hareketler muhalefet dinamiklerini farklılaştırmıştır. Anarşizmin otonomi ilkesi çerçevesinde, genel geçer temel ilkeleri reddederek kendi kuralını koyma noktasındaki ısrarı toplumsal hareketlerin çabasını anlamak için önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada anarşizm-toplumsal hareket bağlantısına dair - Türkçe’de çok sık yapılmayan bir girişimde bulunarak- bir çerçeve çizmek amaçlanmaktadır. Bu amaçla önce anarşizmin -çalışmanın kapsamı içinde kalan- teorik çerçevesine dair temel noktalar özetlendikten sonra bu teorinin pratikle yakınlığı ve toplumsal hareketlerle teması öne çıkarılacaktır. Ardından hareketlerin liberal demokrasiler üzerinde uyguladığı baskıyla beraber demokrasi kavramının yeniden ele alınmasına değinilecek ve 2000’li yılların başından bu yana küreselleşme karşıtlığı ya da karşı-küreselleşme hareketleri çerçevesinde geliştirilen eleştirilerin, anarşizmle uyumluluğu incelenecektir. Son olarak, bu hattın devamı ve geç kalmış bir temas olarak Gezi Parkı Direnişi ve küresel hareketlerin yeni siyaseti kurma noktasında anarşist teoriden aldıkları ilham ve bunu uygulama alanları vurgulanacaktır. Amaç, “Gezi’de ne oldu”, “hangi gelişmeler yaşandı” şeklindeki bir açıklamadan ziyade bu yaşananların siyasal teoride nasıl bir karşılığı olduğuna dair çıkarımlar yapmaktır. Böylece çalışmada Gezi Parkı direnişini iç siyaset, sivil toplum ve devrim tartışmalarından farklı bir noktada, yeni bir siyaseti eylem aracılığı ile kurma boyutuna çekerek analiz etmek hedeflenmektedir. Çünkü Gezi Direnişi’nin yarattığı kırılma, somut olarak kurumsal siyasetin toplumsal hareketler tarafından çevrelendiği, baskı altına alındığı ve yeni atılımlara zorlandığı bir sürecin öngörülmesidir.

1. ANARŞİZM VE HAREKET BAĞLANTISI

Muhafif tüm eylemleri şiddetle ilişkilendirerek kötü göstermeyi ve şeytanlaştırmayı hedefleyen, iktidarın suçlama aracı olarak “anarşist” kelimesi, negatif anlamlar yüklenmiş bir kelimedir. Bu kötü kodlamanın farklı metinlerde yansıma bulan anarşist kelimesinden kaynaklandığı söylenebilir. (Kinna, 2005:6-8). En genel haliyle, anarşizm düzenin yukarıdan kurulmuş niteliğine karşı çıkar ve yatay bir ilişki ağı öngörür. Kelime kökeni “an-arkhe”den yola çıkarak, belirleyici ilkenin olmayışına dayanan bir düşünüşün, kendisini tek bir eksenle açıklaması zordur. Anarşizm, çoğunlukla devlete karşı olmakla eşleştirilse de

mesele sadece devlet değil otoriter olan her türlü merkezileşmiş durumdur. Bu açıdan anarşizmin öncülleri, her türlü otorite ya da “bir bilen” karşısında bireylerin kendi alanlarını yaratabilmeleri, kendi kontrol alanlarını yaratabilmeleri düşüncesine dayanır. Kavrama dair net bir tanım ya da sınıflama yapılamaması, biraz da kendi doğasından kaynaklanır. Bu açıdan anarşizmin ne olduğuna dair tanımlar, kişisellikten arınmış değildir. Öne çıkan isimlerin eserlerindeki farklı noktaların birleştirilmesi tanımın yapılması için bir yol olsa da bu birleşim oldukça zordur yapılır (Kinna, 2005: 8-10). “Anarşizm tarihleri yazmış yazarların siyasi-kültürel pozisyonları ve söylemleri bugün bildiğimi/temsil edilen anarşizmin ana öğelerini büyük ölçüde belirler” (Evren, 2013: 39). Başta Woodcock’un (1962) anarşizm tarihinde klasik kabul edilen eseri olmak üzere belli başlı pek çok anarşizm eserinde bu etkiyi görmek mümkündür (Evren, 2013: 53).

Fransız Devrimi’nin Enrages’lerinden (Öfkeliiler) bu yana toplumsal değişimin yürütülmesinde kilit önemde olan anarşist talepler, ilerleyen dönemlerde işçi sınıfının bir siyasal güç olarak belirmesi ve burjuvazinin kurduğu sistemi değiştirme çabalarına girmeleri kendini yeniden göstermiştir. Özellikle 1830 ve 1848’teki devrimci ayaklanmalarda yerleşik istemin değiştirilmesi ve yıkılması yönündeki işçilerin geniş cephesi içinde anarşistlerin de rolü vardır. 1860’ların ikinci yarısında Uluslararası İşçi Birliği (I. Enternasyonel) toplantılarından itibaren sosyalist çizginin netleşmesi ile birlikte, özellikle Marx-Bakunin ayrımında netleşen görüş farklılıklarıyla Marksist devrimci çizgiden ayrıldıkları görülür. Enternasyonel genel olarak “birbiriyle çeşitli siyasi ve örgütsel konularda çatışmakta olan ulusal ve yerel birimlerden veya ‘federasyonlardan’ oluşan gevşek bir birlik niteliğindedir”(Bookchin, 2012:220). 1872’ye kadar süren I. Enternasyonel’deki fikir ayrılıkları daha sonra netleşti. Anarşist temelleri atan Proudhon’un ‘birlik ilkesinin” karşısında pasifist ve bireyci “mutualizm”i, küçük ölçekli üretimi ve bunlar arasındaki bağların korunmasını öngörerek yükselen sanayi burjuvazisinin ve bankerlerin otoritesi karşısında federalist bir yapıyı desteklemekteydi (Bookchin, 2012:64). Proudhon’un aileyi temel alan ve bireysel mülkiyet kavramına karşın onun takipçilerinin esinlendiği nokta “toplumsal hayatın temeli olarak federalist bir yapıya yaptığı vurguydu” ki bu daha sonra 1871 Paris Komünü’nde yeniden canlanan ve somutlaşan bir düşünce olacaktır (Bookchin, 2012:66). Bu hattın devamında Bakunin, konfedere bir üretim ve toplumsal yönetim sistemini savunuyordu. Her zaman tüm sakinlerinin çoğunluk oyuyla temsil edilen mutlak otonomiye sahip komünler ile işçi birliklerine dayanan federalist hükümet düşüncesi Bakunin’in anarşist toplum görüşünün özeti niteliindedir (Bookchin, 2001:229). Siyasal birliğin devlet nezdinde değil kendi dinamikleriyle gelişen oluşumlara dayanması, bu düşüncenin temelinde yatan unsurdur. Kropotkin’in liberter komünizmi, Proudhon ve Bakunin öncüllerinin sanayi proleteryası ve

işçi sınıfının belirginleşmesine bağlı olarak yeniden ele alınmasıydı. Her şekilde bu düşüncenin öncülleri bir teori geliştirmekten ziyade, eylemin kendisine ve eylemdekilerin yaratıcılığına önem verdiler. Ancak bu süreçte, özellikle II. Enternasyonel'in 1893'teki Zürih toplantısında Marksizm'in resmi doktrin olarak kabul edilmesi ve merkezîyetçi cumhuriyet fikrinin netleşerek örgütlü mücadelenin şekillenmesiyle birlikte anarşizm mücadele dilinde ikinci plana atıldı. Marksizm'in pratik temellerinin atıldığı yüzyıl başında toplumsal hareket de çoğunlukla örgütlü mücadelenin destekleyicisi ya da bir kolu olarak aynı ikincil konumda kaldı.

Bu ilk dönemin etkileri 1939 İspanya İç Savaşı sonuna kadar sürse de, anarşizm 1960'lardaki yeni eleştirel dönem ve 1990'ların sonundaki küreselleşme-karşıtlığı olarak beliren yakın dönem eleştirileri ile farklı seyirler izlemiştir (Evren, 2013:38). 1968'in yükselttiği eleştiriler, kapitalizmin tüketim kültürü ile sosyalizmin makineleşmesine eşzamanlı olarak yönelirken toplamda modern aklın sorgulanmasına dönüşmüştür ve böylece post-modernite tartışmalarının temeli atılmıştır. Otonomi kavramının önem kazandığı bu süreçte, Foucault, Deleuze ve Lyotard'la birlikte siyasal mücadelenin niteliğine dair sorgulamalar yükselmiştir. Ortodoks Marksizm eleştirileri ve sınıf eksenli bir devrim anının reddedilmesi ile birlikte Negri, Badiou gibi düşünürler de komünizm, devlet ve iktidar kavramlarının yeniden ele alındığı tartışmalar yürütmüşlerdir (Badiou ve Žižek, 2011). Anarşizm de bu dönemden itibaren postmodernist anarşizm, post-yapısalcı anarşizm ya da post-anarşizm gibi terimlerle adlandırılarak ilk dönemle bir fark yaratılmaya çalışılmıştır. May (1994) ve Newman'ın (2001) çalışmaları bu noktada öne çıkmaktadır. Tabii ki önceki dönemin nasıl tanımlanacağı net değilken, sonraki dönemlerin de ondan ne ölçüde ayrıldığı ya da koptuğu muğlak kalacaktır (Evren, 2013:38-40). Her halükarda eski ile yeninin bir kombinasyonu ve günün koşullarına göre yenilenmesi fikri ön plana çıkarken, anarşizmin eylem ve pratik vurgusunun yeni toplumsal hareketlerle birlikte yeniden düşünülmesi için fırsat doğmuştur.

20. yüzyılın toplumsal hareketliliği sendika ve parti gibi yapıların öncülüğünde ilerlemişti; siyasal iktidarı değiştirmek ve devleti yönetmek temel hedefti. Yollar farklılaşsa da modernizmin çerçevesini çizdiği bir zorunluluk bu süreci yönetti ve geçirilmesi gereken aşamalar temel doğrular olarak işaretlenmişti. Anarşist idealler, bu zorunlulukları kesintiye uğratmaya çalıştı; aynı yolda devam edilse de farklı adlarla nitelendirildi; anarko-sendikacılar, anarko-komünist, devrimci anarşistler vb. Özü itibarıyla iktidar ve otoriteyle arasına mesafe koyan bu yaklaşımlar toplumsal değişimin yaratılmasında bireysel özgürlüğün ve yaratıcı potansiyelin altını çizmekteydi. Farklı sosyalizm yorumları ya da yaklaşımları içinde bireysel özgürlük çizgisine en yakın olanlar anarşistlerdi. Esasen Graeber'in (2009:103-113) belirttiği gibi Marksizm isimlerle

(Leninist, Stalinist, Troçkist vb) ve teoriye ilgiliyken anarşizm eylemle ve yapmakla ilgiliydi. 1968 bu süreçte önemli bir kırılmaydı ve kitlenin, kalabalığın, sınıfın bütüncül mücadelesi karşısında bireyin otonomi mücadelesi bu noktada tekrar devreye girdi. Kitlenin içinde eridiği tüketim kültürü de sosyalizm deneyimleri de aynı şekilde reddedildi. '68 sonrası hareketler için siyasal olan, siyasal iktidarın değişmesinden daha fazlasıydı. Böylece emek-sermaye çelişkisinden yola çıkmayan daha farklı alanlardaki hareketler, tekil bir mücadelenin değil çokluğun mücadelesini geliştirmeye çalıştılar. Bu bağlamda “anarşizmin gerçek gücü kişiler arasında ve kişilerle kurumlar arasında var olan güç ilişkilerine getirdiği eleştiride ve böyle bir gücü kullanmak isteyen bir insana karşı içkin güvensizlikte yatar” tespitiyle 21. yüzyılın anarşizminin siyasal düşünce sistemine eşlik etmiş tarihsel yükün büyük bir kısmını reddetmekle ilgili olduğu söylenebilir (Purkis ve Bowen, 1998:12-13). Böylece yüzyıl sonunda özellikle küreselleşme karşıtı mücadelelerin farklılığı ve çeşitliliği ile anarşizm kavramı, toplumsal hareketler için yeniden önemli hale geldi.

Özel ve kamusal arasındaki sınırların aşındığı 20. yüzyılın sonu, tartışmaları ile birlikte deneyimlerin ve bilginin paylaşılması mücadelenin de tek bir sınırdan kalmasını zorlaştırdı. Küreselleşmeyi yeniden ele almak isteyen ve bunu sermayenin küreselleşmesinin ötesinde bilginin küreselleşmesine dayandıran hareketler, tam da bu paylaşım ve işbirliğinin güçlenmesiyle ivme kazandı. Modernizm'in çizdiği ikilemlere dayalı sınırların etkisini kaybetmesiyle, hem fiziksel hem de fikirsiz engellerin daha kolay aşılması gündeme geldi. Anarşizmin yüzyılın sonunda yeniden gözde bir kavram olması, kontrolü zor toplumsal hareketinin yükselmesiyle paralellik gösterdi. Sermaye ve piyasa ilişkilerinin yeni bir biçim aldığı yüzyıl sonunda egemen devletlerin otoritesi artık piyasanın kontrolü geçerken bireylerin kendi hayatlarında kontrol isteği bir kez daha siyasal iktidarla sınırlı kalmayacaktı. Sermayenin çerçevesini çizdiği küreselleşmeye karşıt olanların başka bir dünya mücadelesi, anarşist idealleri yeniden canlandırdı. Toplumsal muhalefetin kurumlar aracılığı ile etkili bir biçimde sürdürülememesi, dikey hiyerarşi içindeki aidiyet sorunları, tektipleşmenin bu kurumlarda devam etmesi, yeni örgütlenme biçimlerinin aranmasında etkili oldu. Yataylığın, çeşitliliğin ve farklılığın övüldüğü bu arayışta doğrudan eylemin önemi ortaya kondu. Doğrudan eylem alanı, sadece protesto değil bir direniş alanıydı; böylece yerleşik sistemin meşrulaştırılmasının ötesinde yeni bir alan yaratmanın yolları, yukarıdan belirlenmemiş doğrularla arandı. Bu süreç, direnişçilerinin kendi pratiklerine dayanırken aynı zamanda kendi bilgilerini üretme alanlarını da geliştirdi. Yeni bir siyaset, eylemden öğrenme içinde, uluslararası etkilerin artışıyla şekillendi. Böylece yerleşik sistemin kodladığı demokrasi, katılım ve meşruluk kalıpları da doğrudan sorgulanırken, karşılıklı öğrenmeye dayalı bir etkileşim süreci gelişti.

2000'lerin başından itibaren anarşizm ve küreselleşme-karşıtı hareketin birlikte anılırken neoliberalizmle mücadeleyi taşıyacak yeni paradigmanın, Marksist teori kadar, genç radikal aktivistlerin anarşist eğilimleriyle birlikte örüleceği vurgulanmaya başlandı (Epstein, 2001). Graeber'in (2002) "yeni anarşistler" dediği bu kuşak esasen yeni örgütlenme biçimleriyle ilgiliydi. Çünkü yeni muhalefetin, eski kurumsal sınırlar içinde yapılmasını desteklemiyorlardı. Eylemin ve pratik müdahalelerin öne çıkmaya başladığı bu süreçte anarşizmle hareketin yakınlığı belirginleşti (Grubacic, 2006) ve toplumsal hareketin anarşist eylemin taşıyıcısı olarak siyasal önemi artmaya başladı. Böylece birliktelik, yeni bir ortaklık kurma, kamusal olanı yeniden tesis etme gibi noktalarda toplumsal hareket-anarşizm bağlantısı güçlendi. Aşağıda da değinileceği gibi hareketler, sistemin temel öğelerinden demokrasiyi bu doğrultuda gündelik hayatın içerisinde doğan doğrudan eylemler yoluyla köşeye sıkıştırarak bir dönüşümün mücadelesini vermektedir.

Bu genel çerçevenin bu çalışma açısından önemi, anarşizm ile hareket kavramı her zaman birbirine yakın kavramlar olduklarının altını çizmektir. Eylemin önceliği anarşizmi hareket kavramına yakınlaştıran esas unsurdur; diğer bir deyişle "Anarşizm kesinlikle bir praksis felsefesidir" (Morland, 1998: 31). Kolektif eylem biçimi olarak toplumsal hareketler, demokrasi kavramını radikal biçimiyle uygulamaya koyma talepleridir. Bu radikal boyut, demokratik değerleri en saf haliyle uygulama çabası, anarşizmin liberal demokrasilere dair eleştirileriyle de birleşir. Özellikle " kendi hayatına sahip çıkma", "taban örgütlenmesi", "dışlananların sürece dahil edilmesi", "karar alma mekanizmalarının açıklığı" gibi noktalarda liberal demokrasileri zorlayan toplumsal hareketler, 21. yüzyılda kendi teorisini anarşizmin yeni versiyonlarıyla eşleştirmektedir. Yüzyılın başında sosyalizmin ve Marksist teorinin çeşitli yorumlarına dayanan toplumsal hareketlerin, post-modern eleştirilerin sorguladığı rasyonalizm ve öncülük kavramları etrafında anarşizmle yakınlaşmanın anlaşılır olduğu vurgulanabilir. Aynı süreçte post-anarşizm, yaşam biçimi anarşizmi gibi kavramların da üretilmesi bu yakınlaşmayı güçlendirmektedir. Aşağıda değinilecek olan Gezi Parkı direnişi de benzer şekilde yaşamsal olan ile siyasal olanın birbirine yaklaştığı, gündelik hayatın ön plana çıktığı ve buradaki eleştirilerin doğrudan eylem yoluyla ifade edildiği bir durum ortaya koymuştur. Bu haliyle Türkiyeli toplumsal hareketlerin daha önce yapmadığı bir etki yaratmış ve çıkış noktası olarak da eski tür hareketlerden farklılaşmıştır. Gezi direnişi, yeni toplumsal hareketler yaklaşımın geç kalmış örneklerinden biri olarak bu yaklaşımın taban hareketi özelliğini gösterirken bir yandan da küreselleşme-karşıtlığında belirginleşen anarşist talepleri de içermektedir. Böylece Gezi direnişi, 1970'lerden bu yana gelişen bir yaklaşımı 2000'lerin başındaki yorumuna ancak 2013'te eklenmiş de analiz etmek

açısından yeni öğeler vermektedir. Bu açıdan değinileceği gibi anarşist ipuçlarının ve toplumsal hareketin değışen yapısının bir örneğini oluşturur.

2. SİYASETİN SINIRLARINI ZORLAMAK

Karar alma süreçlerine katılım ve siyasal olanın belirlenmesi noktasındaki demokratik açığın körüklediği meşruiyet eleştiriler ile birlikte liberal demokrasilerin sınırlarına dayandığı görüşü, 1970'lerden beri yükselerek devam etmektedir. Demokrasi eleştirilerinin bu çerçevede yeni siyasetin temellerini kuracak olması, demokratik değerlerin anarşist ipuçlarını ortaya çıkarmayı gerektirir. Liberal demokrasinin ötesinde bir demokratik mücadelenin kitlelerin talepleri ve eylemleriyle doğrudan ilişki olduğu görülebilir. Bu açıdan kitlelerin kontrol altında tutulması düşüncesi, demokrasi fikrinin gelişmesinden bu yana etkili olmuştur. "Oysaki demokrasiyi karakterize eden, yönetmek için sıfat bulunamamasıdır. (...) Demokrasi, arkhe'yi uygulama sıfatının, sıfat yokluğu tarafından verildiği özgül durumdur. Demokrasi başlangıcı olmayan başlangıçtır, hükmetmeyenin hâkimiyetidir. Bunun sonucunda tahrip olan arkhe'ye has olan şeydir" (Ranciere,2007:143-144). Dolayısıyla yerleşik düzenin kurucu ilkelerine karşı çıkmak, demokratik mücadelenin temellerini oluşturur. Anarşizmin yeni yorumlarının, bu noktada demokratik mücadelenin seyrini değiştireceği söylenebilir. Küreselleşme-karşıtlığı olarak yükselen ancak zaman içinde kendi küresel ağlarını kurarak karşı-küreselleşmeye dönüşen toplumsal hareketlerin karar alma süreçlerindeki talepleri, yerleşik demokrasi algısının değiştirilmesinde önemli etkileri yapmaktadır. Diğer bir deyişle hareketler, anarşizmin yeniden düşünülmesini sağlayan bir zemini kurmuştur.

Çünkü yaratılmak istenen sınırlara uymayan, bu sınırları kabul etmeden, diğer bir deyişle yerleştirilen normları benimsemeyen kesimler her zaman var olmuştur. Anarşizm, bu hizaya gelmeme direncinin bir diğer adıdır. Siyasetin uyum arzusu, siyasal olanın uyuşmazlığıyla savaşım içindedir. Ranciere'in (2007) belirttiği gibi "sayılamayanlar, Bir haline getirilemeyenler" siyasi tartışmayı canlı tutmaktadır. Polis'in demokrasi korkusundan bu yana, kitleleri kontrol altında tutmak yönünde iktidarın girişimleri devam etmiştir. Modern çağda hukuk ekseninde kurulan normlar da bu kontrol çabasının bir sonucudur. Burjuvazinin siyasal başarıları etrafında gelişen hukuk önünde eşitlik ilkesi, yasal olanla meşru olan arasındaki boşluğu doldurmakta zorlanmış ve bu ara noktalardaki talepleri belirsizleştirme ya da yok görme yolunda adımlar atmıştır. Benzer şekilde sınıf eksenli siyasal mücadelenin sınırlarına girmeyen talepler ve mücadelenin bütünlüğünü bozma suçlamasıyla karşılaşmıştır. Bu bağlamda anarşist düşünceler burjuva hukuk ile sınıf mücadelesinin aynı anda içerleyemediği, dışarıda bırakarak kendini meşrulaştırdığı sınır noktalarında var

olmaktadır. Bir sınıra dahil olmamasıyla hareket niteliğini canlı tutabilmektedir. Siyasal sınır geliştirme faaliyetinin modern dönemdeki en üst biçimi olarak ulus-devletler, bu nedenle hareket halindeki kitleleri, düşünceleri ve bir noktaya sabitlenemeyen talepleri her zaman düşman olarak kodlamıştır. Devlet dışında siyasal alanın geliştirilememesi ya da dar tutulması, siyaseti iktidar mücadelesi olarak sınırlı görmekle birlikte, kurumsallık tek geçerli yol olarak belirlemiştir. Ancak yeni yüzyılda ilk dönemlerin bu sınırların kabul edilmediği, toplumsal hareketlerin yükselen eylemliliklerinde ortaya konmuştur.

Graber'e göre (2012: 99) yüzyılın başındaki bu yükselen eylemlilik, "insanların ve toplulukların nasıl insanlar ve topluluklar olmak istediklerine fiilen kendi başlarına karar vermekte özgür oldukları bir dünya yaratmak için ne tür örgütlenme biçimlerinin, ne tür süreç ve müzakerelerin gerekli olduğunu anlamaya çalışmak"la ilgiliydi. Ona göre (2012: 41) "anarşist örgütlenme biçimlerinin devlet gibi bir şeye benzemeyeceğini kabul etmek; çakışan ve keşişen topluluklardan, birliklerden, ağlardan ve projelerden oluşan sonsuz bir çeşitliliği içine alacaktır. Anarşistler aslında herhangi bir ulusal toprak içinde iktidarı ele geçirmeye çalışmadıkları için, bir sistemin yer değiştirmesi bir tür devrimci tufan biçimini almayacaktır." Bu açıdan "her türlü anarşist toplum kuramı, öncülük iddiasının her türlü belirtisini bilinçli bir şekilde reddetmek durumundadır" (Graeber, 2012: 16). Diğer bir deyişle, devleti dönüştürmeden önce toplumsal ilişkileri dönüştürebilmek ve bunu da eski tür siyasal ilişkilerin kodlarından kurtularak yapmak gerekir.

Newman'a göre de devletin ideolojik maskesiyle hareket eden liberal-demokrasiler ile totaliterizm arasındaki düşünsel ve pratik gerginliklerin sonucuyla –yani soğuk Savaş'ın bitimiyle- birlikte devlet iktidarının belirgin problemleriyle yüzleşme imkânı doğmuştur. Böylece siyaset, devletin farklı biçimlerini savunma alanı olmaktan öte iktidar ilişkilerinin farklı formlarını öne çıkarma mücadelesine dönüştürülebilir. "Çağdaş post-anarşizmin, Aydınlanma'nın evrenselci bakış açısını radikal bir şekilde yorumlayarak farklılıkları içereceğini ve -devletin ötesinde- halkçı egemenlik formlarını üretebileceği"ni savunan Newman (2010: 46-48) için yeni hareketler eliyle anarşizm geleceğin radikal siyasetini şekillendirebilecek bir güçtür. Çünkü siyaset, devletle toplum arasında kurucu alandır ve otoriter olmayan alternatif alanların, ilişkilerin yaratılması için otonom siyasetin önemi büyüktür. Otonomiye de, demokratikleşme ve karşı-çıkışın devam eden pratikleriyle şekillenecek açık uçlu bir proje olarak görmek gerekir (Newman, 2010: 167-168). Böylece klasik anarşizmin eşitlikçi ve özgürleşmeci yönüyle, sadece ekonomik konulara odaklanılmayan yeni mücadelelerin birleşimi Newman için önemlidir. Anarşizmin güçlendireceği radikal politika, çağdaş siyasetin yerleşik kurum ve demokratik temsil gibi araçlarının ötesine geçecektir. May, bunun yolunu mikro-siyasetin

güçlendirilmesi olarak görür: “Mikro-siyaset ve pratikler, makro-siyasetin kurum ve pratiklerinin geleneksel anlayışına müdahale ve yeniden biçimlendirme anlamına gelecektir” (May, 1994: 100).

Kuhn da (2009: 18-22) postmodernizm ile postyapısalcılık arasında farka işaret ederek, postmodernizmin sosyo-kültürel bir durumu ifade ettiğini ve anarşistler açısından bunun öneminin yeni kültürel ilişkileri anlamak olduğunu belirtir. Postyapısalcılık ise bir dizi düşünürün yarattığı teori bütünüdür. Dünyanın farklı yerlerindeki anarşistler de postyapısalcılıkla eklemlendikleri, anarşist düşünceyi güçlendirdikleri bir döneme girmişlerdir. “Postyapısalcı anarşizmin dayanacağı yeni gerginliklerle yeni pratikler, sosyal ilişkileri doğuran yeni iktidar düzenlemelerince yaratılır” (May, 1994: 100). Diğer bir deyişle yeni dönemin mücadele biçimi aranmaktadır.

Bu noktada sistemin farklı noktalarda, sadece ekonomik değil sosyo-kültürel alanlarda kurduğu, baskı (domination) kavramı yeni anarşist hareketin etrafında örgütlendiği, reddetmek için uğraştığı, mücadeleyi genişlettiği bir ters-değer haline geldi (Gordon, 2007: 37-38). Yeni anarşistlerin baskıya karşı direnişi içinde kurduğu yaratıcı/öngörücü (prefigurative) siyaseti, yeni örgütlenme biçimleri geliştirirken bireysel anarşizm ile sosyal anarşizm arasındaki ayrımları aşacak girişimlerde de bulunmuştur. Bu açıdan 2000’lerin ilk 10 yılı başta Sosyal Forum benzeri örgütler, ardından yeni koalisyonlar ve ardından ortak sokak eylemlikleriyle muhalif siyasetin seyrinin toplumsal hareketler ile belirlendiği bir süreç gelişti.

Bireysel olanla toplumsal olanın farklı noktalarda temas etmesi, otorite karşısı mücadelenin de yeniden farklı alanlarda doğmasına neden oldu. Ekolojik mücadele, çevre hareketi ve feminizm bu alanı güçlendiren zeminlerdi. Bookchin’in (1995) “yaşam tarzı anarşizmi” ile “sosyal anarşizm” arasında yaptığı ayırım, bu noktada önemlidir. Bu ayırım esasen 1968’te temelleri atılan ve Doğu Bloku’nun çöküşüyle 1990 sonrası şekillenen bireysel özgürlük-kolektif özgürlük ayırımına dayanır. Bu süreçte toplumsal hareketler, Marksizm’in çerçevesinden çıkarken talepleri otonomiye odaklanan ve belli alanların kurtarılması üzerine kurulu bir yaklaşımla örtüşmeye başlamıştı (Scott, 1990). Yeni toplumsal Hareketler yaklaşımının çerçeve çizdiği bu otonomi talebi, sivil toplumun içinde belli alanların parça parça ancak somut biçimde dönüştürülmesini hedefledi. Yeni toplumsal hareketler sınıfın ve partinin öncülüğü, rasyonel aklın yönlendiriciliği ve devrim perspektifi yerine doğrudan somut konular üzerine çalışmanın önemini ortaya koydu. Bu noktada genellikle siyasal değil kültürel hareket olarak kodlansa da aslında yeni toplumsal hareketler siyasal olanın alanını genişletmişlerdir. Dikey hiyerarşinin yerine

yataylığı, kapsayıcılığı önemseyen yeni hareketlerin demokrasi tartışmasını da güncellediği söylenebilir.

Daha radikal ve örgütsüz haliyle Geçici Otonom Bölgeler (Temporary Autonomous Zone-TAZ) (Hâkim Bey, 1985) ise yeni hareketlerin evrensel taleplerden uzak ve tüm insanlığı özgürleştirecek bakış açısının reddedilmesi olarak, postmodern eleştirilerden fazlasıyla etkilenmiş bir yorumdu. TAZ, arabulucu olmanın ötesinde dolaysız şekilde var olmayı öngörür; Devrim'in sürekliliğine karşı geçicidir; gündelik hayatın yoğunlaştırılmasını kuvvetlendirilmesini ister; hayatta kalmaktan çok yaşamaya odaklanır (Hâkim Bey, 1985: 102-103). Yeni toplumsal hareketlerin kırdığı bütüncül bakış açısı bu yeni yorumlarla birlikte anlık kalkışmaların ve tamamlanmamış isyanların önemine dönüşür. Bookchin (1995) açısından yaşam tarzına odaklanan bu tür anarşizm, sosyalist içeriğini kaybederken yeni bir özgürlükçü yapı kurma hedeflerini de kenara bıraktı. Özgür bir toplum değil kişisel otonomisini yakalamış bireyler bütünü onlar için yeterliydi. Bu eleştirinin haklı tarafı özgürlük noktasında romantik ideallerin ötesinde, burjuva bireyciliğini aşacak bir çabanın üretilmemesi olarak gösterilebilir. Bookchin'e göre (1995: 55) sosyal anarşizm ise yerelliklerin koordinasyonu temelinde bir bütünlüğü, devlete ve parlamentarizme karşı çıkarken doğrudan demokrasiyle kurulan yüz yüze ilişkileri önemser. Dolayısıyla Bookchin'in ayrımında yaşam-tarzı anarşizmi sadece reddetmek ve kendi alanını çizerek yerleşik düzeni öylece bırakmak üzerine kuruluyken, sosyal anarşizm yeniden- kuruculuğun temellerini arar. Ona göre anarşizmi bir hareket haline getiren de bu sosyal boyutudur. Albert de yenilenen anarşizm tartışmasının, kendisine siyasal bir vizyon çizdiği ölçüde başarılı olacağını söyler.

Bu noktada toplumsal hareketlerin de protesto etmek, direnmek ya da yeni bir düzen önermek şeklindeki eylem tarzları bu çerçeveye anlam kazanır. Yeni toplumsal hareketlerin anarşist damarının "var olanı reddetmek" ile "yeniden kurmak" arasında salındığı söylenebilir. 1990'ların kendi alanını kurmayı hedefleyen otonomisi, 2000'li yıllarda yerini yeni bir sivil toplum, yeni bir demokrasi ve dolayısıyla yeni mücadele alanlarına bıraktığı görülmektedir. G8 ve DTÖ gibi kurumların öncülüğünü yaptığı sermayenin küreselleşmesi sürecine karşı kendi deneyimlerini birleştiren ve bilgiyi küreselleştiren bu yeni eylemler yeni kuruculuğun temellerini atmaktadır. Bu kuruculuk yerleşik olanın sorgulanması ve bunun üstüne eski alternatiflerin değil yeni bir siyasetin oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu noktada demokrasinin liberal yorumunun değil doğrudan katılımın yollarını geliştiren daha radikal yorumunun arandığı açıktır. Temel mesele, bu arayışı yeni bir siyasete çevirmektir.

Graeber, yeni anarşistlerin aslında küreselleşme karşıtı olmadığını söylerken haklıdır. Küresel hareketteki radikal unsurlarca ileri sürülen en tutarlı talep her zaman küresel hareketin özgürlüğü, “gerçek küreselleşme”, sınırların tahribi, duvarların genel olarak yerle bir edilmesi olmuştur (Graeber, 2012: 60). Bu doğrultuda doğrudan demokrasinin uygulanma biçimleri olarak yeni biçimler geliştirmişlerdir. “Yeni örgütlenme biçimleri, hareketin ideolojisidir”. Dayanışma grupları, mutabakat süreçleri ile yeni yollar denenirken, oylamadan ziyade herkesin kabul edebileceği önerileri bir araya getirme bası içindedirler. Bu tarz bir mücadele 2000’lerin ilk 10 yılında küresel çapta yaygınlaşsa da Türkiye’de pek yansıma bulmamıştır. Bunun birinci nedeni, Türkiye’de halen Ortodoks solun mücadele alanlarını belirleme konusunda güçlü olması ancak bunu sıradan insanın hayatıyla eşleştirecek araçları kullanmakta zorlanmasıdır.

1999’dan bu yana Seattle ve Genova buluşmalarıyla fitili ateşlenen karşı-çıkışın yeni bir kuruculuğa evrilmesi, hareketlerin birbiriyle temas kurma alanlarının artması ve arlarındaki işbirliğinin yoğunlaşması ile gerçekleşmiştir. Böylece tekil hareketler yeni bir ortaklığa evrilirken kamusalığın temelini de devlet eksenli değil hareketler eksenli kurmaya başlamışlardır. Hareketlere dayalı bir kamusalılık, örneğin Avrupa Birliği politikalarını eleştirirken sosyal bir Avrupa hedefinde olduğu gibi, karşılıklı ilişki, öğrenme ve deneyim paylaşımı üzerine uzun vadeli bir birlikteliği öngörür. Sosyal Forumlarda temeli atılan bu bakış açısı tekil ile ortak arasındaki bağı kurmaya çalışır. Bunu eski siyasetin temsilcilik, kurumsallık, öncülük ve hiyerarşi eksenlerinden uzaklaşarak yapmaktadır. Böylece yeni toplumsal hareketlerin, anarşizm ile demokrasi arasındaki bağı güçlendirerek bunu 21. Yüzyılın talepleriyle şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte “direnişin yeni üstyapıları” (Shantz, 2009) geliştirilirken, bireylerin devlet dışında siyasal tartışmalara yön verebileceğinin de örnekleri ortaya kondu. Bu süreçte hareket tutarlı bir ideolojiye sahip olmamakla eleştirilmiştir. Ancak Graeber’e göre (2012: 81-82) çeşitlilik, merkezîyetçilikten arındırılmış bir örgütlenme biçiminin bir işleviydi ve hareketin ideolojisi de bu örgütlenme idi. “Yeni hareketteki anahtar kavram, karar alma süreci anlamına gelen ‘süreç’tir. Hiç kimse bir başkasını kendi kapsamlı bakış açısına çevirmeyi dahi denememelidir”. Gezi direnişinin aşağıda değinilecek farkı, hükümetin bir yaşam biçimi dayatma ve onun karşısında da Ortodoks solun bir mücadele biçimi dayatma girişimlerine karşı, kendi sürecini geliştirme başarısıdır. Böylece daha önce liberal teorinin içinde anlamlandırılan özel alan, yaşam tarzı ya da kültürel ilişkiler gibi başlıklar da eylemler aracılığı ile radikal bir biçime dönüşmüştür.

Richard J. F. Day’in (2005) bağlılık/yakınlık grupları (affinity groups) temelli “enyeni” toplumsal hareket kavramlaştırmasının, bu süreci anlamak için atılmış adımlardan biri olduğu vurgulanmalıdır. Day, daha önce post-

Marksistlerin yaptığı yeni bir hegemonya için Gramsci'nin kavramlarını yeniden ele alma çabalarını yetersiz bulur. Gramsci'nin ortak duyu kavramı, post-marksistlerin önemsedığı ve bu açıdan sivil toplumdaki mücadeleleri birleştirerek yeni bir mücadele hattı kurulabileceğine dair bir tezdır; ancak Day yeni mücadelenin hegemonya kurmak değil kısa süreli deneyimler üzerine dayalı olduğunu vurgular. Day'in önem verdiği bu gruplar, tek bir yolun peşinden gitmezler; ne çokluk ne de proleterya gibi bir özneliği imler; sivil toplumda bir hegemonya kurma hedefinde de değildir. Ulus-devleti yeniden yaratmak gibi bir hedefleri yoktur; hedefleri kendi varlıklarının durumlarını belirleyebilmektir. Gezi'nin yarattığı kendiliğinden gruplar, plansız eylemler ve yaratıcılık alanları, postyapısalcıların çerçevesini çizdiği, Graeber gibi pratik vurgusu yapan ve Day'in çerçevesini çizdiği adlandırmaların içinde anlam kazanabilir. Çünkü Gezi direnişinin çabası herhangi bir eski düşünüşün yeniden canlandırılması değil, gerçekten yeni bir deneyim yaratmaktır. Bu bağlamda Gezi, anarşist bir direniş değildir ama bu teorinin içindeki anahtar kelimelerle anlamlandırmaya yakındır. Gezi Parkı'nda Ranciere'in sayılamayanları, kendi otonom alanlarını kurarken toplumsal hareketlerin 2000'lerin başından beri yaşadığı değişimi Türkiye'ye de yansıtmıştır. Gezi direnişi bu noktada yeni bağlantılar kurmak, bunu yatay bir hiyerarşide yapmak ve başkalarıyla birlikte kendi hayatını dönüştürmek boyutlarında yeni nesil anarşist mücadelenin toplumsal hareketlerle kesiştiği boyutları örneklemektedir.

3. GEZİ PARKI DİRENİŞİ'NDEKİ ANARŞİST İPUÇLARI

Gezi Parkı ve ona bağlı gelişen diğer direnişler, Türkiye'deki toplumsal hareketlerin işleyişini köklü biçimde değiştirecek bir nosyonu taşıyordu. Bu da hareketlerin eski kurumsal ve yukarıdan karar alıcı yapısının artık kabul edilmeyerek yatay ve doğrudan bir eylem tarzının ilk kez bu kadar net olarak uygulanmasıydı. Bu direnişlerin bir taban hareketi olması onları önceki dönemlerden farklı kılan temel unsurdu. Gezi'nin kurmaya çalıştığı yeniliği anlamak, eski tür muhalefetten hangi noktalarda ayrıldığını sorgulamak, direnişin ardından çıkan ilk çalışmaların da temel noktalarından biriydi (Benlisoy, 2013; der. İnal, 2013). Bu çalışma açısından, yukarıdaki teorik çerçeveye kurulacak bağlantılar a) öncelikle kendi hayatına sahip çıkma ve kendi sözünü söyleme açısından "otonomi" arayışı ve b) bunun siyasal yansıması olarak "demokrasinin doğrudanlaşması" ve liberal temsil formunun ötesine geçmesi noktalarında belirginleşmektedir. Gezi'nin yeniliğini anlamak için yeni bir teorik çerçevenin gerektiği söylenebilir.

İlk olarak, Gezi Direnişi'nin otonomi arayışı Türkiye toplumsal mücadeleler tarihinde pek de sık görünmeyen bir şekilde -örgütsel bağları güçlü

olmayan- sıradan insanın sürecin içinde yer alması ile gelişti. Burada kurulan dayanışma ağları ya da yukarıda değinildiği gibi Day'ın (2005) tabiriyle yakınlık grupları daha temas etmeyen kesimlerin birbiriyle eklemlenmesini ve siyasal bir ilişki kurmalarını sağlamıştır. Böylece talep edilen değişiklikler bir kurumsal talep ya da siyasa boyutunun ötesinde, gündelik yaşam üzerinden kuruldu. Sıradan insanın katılımı, bir yandan örgütsüz bir hareketin güçsüzlüğü olarak görülebilecekken tam da tabandan gelen bu ısrara ve basınç ile birlikte iktidar tarafından hareketin nereye konacağı, nasıl sınırlanacağı kestirilemedi. Hareketin anarşist damarının en önemli özelliği buydu. Hükümetin somut olarak bir yere yerleştiremediği, önceki "marjinal" grup tanımlamasına girmeyecek kadar kalabalık ve farklı bir sesi yükselten direnişin ancak "dış mihrak" ya da "faiz lobisi" gibi kendinden menkul biçimde açıklama girişimi bu durumun göstergesidir.

Tabii ki bu deneyim, etkileşim ve ilişkiler ağının sonucu olarak gelişti. Daha önce Tekel deneyiminin de öğrettikleriyle beraber taban direnişinin önemi yeniden ortaya çıktı. Bundan sonraki süreçte Türkiyeli toplumsal hareketlerin yukarıdan şekillenmiş, kurumsal bağlarla ilerleyen yapısını değiştirecek olan bu taban girişimleri, Gezi Direnişi'nde açıkça görüldü. Çünkü artık bir kurum öncülüğünde değil, örgütlü değil sıradan insanların doğrudan şikâyetleri, talepleri ve karşı çıkışları üzerinden şekillenen hareketlerin yoğunlaştığı görüldü. HES direnişleri de buna verilecek örnekler olarak son 5 yıla damga vuran eylemlerdendir. Çevre konusunda olduğu gibi, insan hakları, kadın hareketi gibi alanlarda sivil toplum kuruluşlarının daha fazla işbirliği geliştirmesi, yeni muhalif kanalların açılmasını sağladı. Dolayısıyla küresel mücadeleler içinde gelişen bir durumun, Türkiye'ye de yansması olduğunu söylemek mümkündür. Kurumların öncülüğü, çağrısı ya da manifestolarını yerine getirme için değil, kendi hayatına sahip çıkmak, kendi sözünü söylemek için orada (ve başka yerlerde) bulunan direnişçiler, hareketin kontrol edilemezliğini ve üretkenliğini ortaya koydular. Söz konusu üretkenlik sadece mizahi yansımada değil park forumları gibi yine önceden planlanmamış oluşumların yaratılmasında kendini gösterdi. Bu nitelikleriyle Marksizm'in çerçevesini çizdiği bir devrimden ziyade taban hareketi özelliğiyle direnişin anarşizmle temas içinde olduğunu söylemek mümkündür. İktidardan yönelen bir suçlama olarak değil tersine onunla mücadeleye yönelik pratik bir eşik atlama olarak Gezi direnişinin anarşizme yakınlığı, küreselleşme-karşıtı gösterilerin yükseldiği 2000'li yılların başından itibaren yükselen bir değişimin, toplumsal hareketlerdeki yeni bakış açısının Türkiye'deki bir yansması olarak görülebilir. Çünkü Gezi Parkı'nda bir araya gelenler somut bir konu etrafındaki taleplerini daha genel bir meseleye dönüştürebilmişlerdir. Çevreyi koruma hassasiyeti, yaşamsal olanın siyasalla kurduğu bağ çerçevesinde kendi hayatını oluşturma noktasına ileriye taşınmıştır.

Bu noktada ikinci öge olarak bu işleyişin demokrasiyi doğrudanlaştırması ve Ranciere'in (2007) belirttiği gibi Bir'in karşısında çoğulluğun ve payı olmayanların görüşünün ifadesine dönüştürmesi önemlidir. Gezi Direnişi'nde kurulan (ironik) dil, ücretsiz paylaşım alanları, çeşitli mesleklerin öncülüğünde gelişen dayanışma göstergeleri ile demokrasinin yukarıdan kurulan yöneten-yönetilen ilişkisinin ötesinde yeni bir yaşam biçimi üretmeye yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. Ardından gelen semt ve park forumları ile fikir alışverişinin ve birlikte ortak olanı yeniden kurmak düşüncesinin temelleri atılmıştır. Bunu yerleşik muhalif formların ve üyelik ya da aidiyet bağlarının içine girmeden tabandan örgütlenmesi önemlidir.

Böylece Gezi Direnişi hem mikro siyasetin önemi hem de bunun radikal bir politikayla eşleştirilebileceği görülmüştür. Yerel ve küresel arasındaki bağlantılar, bireysel olan ile kamusal olanın birlikte düşünülmesi sayesinde kurulmuştur. Gezi Direnişinde aranan yeni ortaklık, yeni bir siyasetin kuruculuk arayışıdır. Diğer bir deyişle Gezi, siyasal tartışmayı, bireysel, yerel ve kamusal olmak üzere farklı kademelerde yeniden tartışmaya açmış böylece siyasetin neye dayandığına dair bir sorgulamayı da beraberinde getirmiştir. Bu sorgulama yerleşik olan her türlü kurumsal ögenin de sorgulanmasını sağlamıştır. Böylece Türkiyeli toplumsal mücadele tarihinin yeni bir döneminin başladığını söylemek mümkündür.

Bu tarihsel sürece değinmek gerekirse, Gezi direnişi 1968'in genişlettiği siyasal tartışmaların ve karşı-küreselleşmenin güçlendirdiği siyasal etkileşim alanlarının Türkiye'deki yansımasıydı. Bu direniş, herhangi bir örgütlü muhalefetin öncülüğünde ilerlemezken, bireysel yaratıcılığın, işbirliğinin ve dayanışmanın doğrudan açık alanda yaratılmasının yollarını aramaktaydı. Direnişin anarşist damarı, yakılan otobüslerle değil yeniden kurulan ortak alanlarda simgeleşiyordu. Bunlara müşterekler de dendi. Bu ortak alanlar/müşterekler, bizi bir arada tutanın yazılı bir hukuk, resmi bir kurum ya da teorik manifesto değil, hayatımıza dair söz söyleme çabası olduğunu gösterdi. Yerleşik olana, sınırları belirlenmiş olan müdahale, otoritenin oyun alanını da bozmak anlamına geliyordu. Böylece demokrasinin de bir seçim süreci değil kendi hayatını organize etme çabası olduğu gösterildi. Gezi direnişi yeni bir kolektivitinin yaratılabileceğini göstergesiydi. Tek tek bireylere, en iyiyi bildikleri için değil, diğer herkesin deneyimiyle birlikte onlarınkiler de değerli olduğu için değer verildi. Burada yaratılan eklemlemeler, bir üst noktanın belirleyiciliğinden kaynaklanmadı. Sadece eylemde olanın ve hareket içinde öğrenmenin getirdiği deneyimler vardı. Direniş açık alanda farklı kesimlerin birbiriyle temas kurmasına dayalı bir ortak alan yaratırken, bunu ideolojik temeller ya da uzlaşmış doğrulardan ziyade karşı-çıkışlar ve kabul etmeyişlere dayandırdı. Bu noktada küreselleşme-karşıtlarının çıkış noktalarıyla benzerlik

gösterildi. Bir talepler bütünü ortaya konmak yerine toplu bir reddedişin peşinden eyleme çıkıldı; burada yaşamsal alanları korumak gibi temel bir birleştirici güç vardı. Dolayısıyla Gezi’de –eğer devrime göz kırıldıysa- yaşam tarzı ile sosyalin birbiriyle yaklaşmasıyla gerçekleşmiştir; farklılıkların bir arada kalmayı becerdiği ve kimsenin bu süreci yönetemediği bugünlerde kişisel olanla ortak olan arasında yeni bir bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Türkiye toplumsal muhalefetinin ya da devrimci siyasetinin Avrupa’daki çizgiden farklı olduğu, 1968’ten beri çeşitli örneklerde görülmektedir. 1968’in eski sola mesafesi ile 2000’lerin yataylık vurgusu, Türkiye satırlarına pek yansımamıştır. Türkiye solu, hiyerarşik ve devlet-benzeri yapılar içinde muhalif siyasetini canlı tutmaya çalışmıştır. Yeni tarz muhalefet, Türkiyeli örgütlü sol tarafından, “eğlence” ya da “karnaval” olarak görüldü. Yine de hiçbir etkilenmenin olmadığını söylemek yanlış olur. ABD Başkanı George W. Bush’un Irak müdahalesi günlerinde Türkiye ziyaretine protestolar, Barışarock festivali, GDO karşıtı mücadeleler bu içerikte atılmış adımlardan bir kaçıydı. Ardından Türkiye Sosyal Forumu’nun kurulması, hareketler arası işbirliği açısından önemliydi. 2006’da Atina’daki Avrupa sosyal Forumu’na güçlü bir şekilde katılan Türkiyeli aktivistler, 2010 Avrupa Sosyal Forumu’nun Türkiye’de yapılmasına da ön ayak oldular. Bu süreçte Tekel direnişi, toplumsal muhalefete yeni bir soluk kattı ve sendikaya rağmen işçilerin eylem ısrarının ilk örneklerinden biri oldu. Daha sonra HES direnişleri de yine kurumsal destek olmadan, doğrudan eylem aracılığı ile vatandaşların kendi sorunlarına sahip çıkması açısından önemliydi ve pek çok yörede bu tür direnişler gerçekleşti ve yer yer başarıya ulaştı.

Gezi Parkı direnişçilerinin ise daha pasifist, kitleye kolaylıkla kapılıp gitmeyen, sloganlara çok kolay adapte olmayan, tersine sloganları gönlünce değiştiren yaklaşımında bu izleri görebiliriz. Keza, bu iki harekette –ama özellikle küreselleşme karşıtlığında- “biz”in ne olduğu tam olarak tanımlanamazken, kime ve neye karşı olunduğu konusunda bir hem fikir vardı. Gezi Direnişi, içindeki çoğulculuğu, farklılıkları bir arada tutma kapasitesi ile küreselleşme-karşıtlarının çizgisine yakın durumda. Sosyal Forum’dan başlayarak yakın dönemdeki hemen hemen bütün toplumsal mücadeleler, muhalif çizgiyi geniş tutmak, kapsayıcılık ve farklılıkları mümkün olduğunca genişletmek üzerine kurulu bir siyaset yürütüyorlar. Böylece ortak olanın savunulduğu ve yeniden düşünüldüğü bir siyasal çizgi yaratılır (Roos, 2013; Karaman, 2013).

Gezi Parkı’nda ve diğer kentlerdeki direnişlerde hem 1968’in sorgulanamayanı sorgulama hem de 2000’lerin bireysel ile toplumsal, yerel ile küresel arasında bağ kuran özelliklerini görmek mümkündür. Gezi Direnişi,

Türkiye'nin küresel sorunlardan ve taleplerden uzak olmadığı ve farklı hareketlerin gündemlerinin birbirini etkilediğinin göstergesi olmuştur (Tuğal, 2013). Bu etkilenme süreci kendisini eskinin yerine yine bir eski rejimi getirmekten çok yeni olanın arayışına odaklanmıştır. "Bu bir sivil direniştir" sloganındaki sivillik, muhalifliğin yeni bir şekli olduğunu ifade eder. Örgütlü siyasetin yürüttüğü muhalefetten başka yeni bir kanal açmaya çalışıldığını söylenebilir. Ancak 1990'ların sivillik kadar da suya sabuna dokunmayan ve kendi alanına sıkışmış bir talepte olmadığını, daha fazlasını istediğini vurguluyor. Sivil ile muhalif'in yan yana gelişi, Türkiye'de toplumsal hareketin yeni bir siyasal çizgi geliştirme noktasındaki kuruculuğunu işaret eder. Açık alan ve sokaklar, hem tartışmanın sınırlarını hem de siyasetin işleyişini yeni bir biçime taşımaktadır.

Bu eylem biçimi, Arap isyanlarından başlayarak Öfkeli ve İşgal Et hareketlerinde yaygınlaşan ve son dönemin öne çıkan yaklaşımlarından biriydi. Hem İspanya seçimlerini protesto etmek için Madrid ve Barcelona'da alanları tutan 15M hareketi, daha sonra da buradan esinle kentlerin ortak alanlarının ticarileşmesine tepki olarak doğan İşgal Et hareketi, açık alan meselesini yeniden gündeme taşıdı (Yıldırım, 2013). Artık muhalefetin temsilciler, lobiler, görüşmeler aracılığı ile değil kelimenin tam anlamıyla açık seçik yapılmasını desteklediler. 2010 sonunda başlayan bu yükseliş, Avrupa'da halen devam ediyor. Bu tarz eylemler, farklı grupların bir araya gelip yeni koalisyonlar ve "cepheler" kurmasını kolaylaştırıyor. Örneğin, İspanya ve Yunanistan'daki kemer sıkma politikalarına karşı eylemler yeni siyasi birleşimler yarattı. Çünkü burada tepki, sadece iktidara değil parlamentodaki muhalefete de yönelikti. Diğer Avrupa ülkelerinde de, özellikle Sosyal Forum pratiğini geliştirme ve oradaki yanlışları düzeltme adına, yeni birlikler kuruluyor. Örneğin, For A European Spring, 2013'te ortak eylemler düzenlemek için oluşturulan bu yönde bir birlik. Bu oluşuma bağlı, Almanya merkezli Blockupy hareketi, Gezi Parkı olaylarının yükseldiği günlerde Avrupa Merkez Bankası'nı işgal etmeye çalıştı. Türkiye'deki diğer haber kanalları o günlerde Gezi Parkı'nı görmezken bu eylemi haberleştirmeyi tercih ettiler. Sokak gösterilerine alışık İngiltere'de de yine birkaç yıl içinde bu denli yüksek şiddette tepkiler verildi. Occupy London hareketi halen canlılığını koruyor. Londra olimpiyatları öncesi, geçen yaz, eylemlerini bu kanala kaydırışlardı. Onlar da Gezi Parkı direnişine dair Londra'daki desteği sitelerinde yansıttılar.

4. SONUÇ

2013 Mayıs ayı sonunda İstanbul'da Taksim Gezi Parkı'nda yaşanacak dönüşüme tepki olarak başlayan direniş, daha geniş bir perspektife oturarak

yaşamın bir bütün olarak dönüştürülmesine direnişe dönüşmüştür. Bu dönüşüme direniş, yerleşik siyaset kalıplarını sorgulayan bir nitelikte ilerlemiştir. Sadece iktidar değil, muhalefet kanalları da sorgulanmıştır. Bu arayış, vatandaşların kendi hayatları üzerindeki konularda söz sahibi olmak çabasıdır. Bunu için eylemlerde bulunması, bunu uzun süreli bir deneyime çevirerek direniş boyutuna getirmesi, toplumsal hareketleri kamusal politikalar üzerinde etkili olması için oldukça önemlidir. İlgili konularda yasal değişiklikler yaratılamasa bile, direnmenin hak mücadelesi önemli bir aşama olduğunun kolektif bilince yerleşmesi açısından önemi büyüktür. Gerçekten de son birkaç yıl içinde Tekel ve HES direnişlerinin, taban mücadelesinin önemini artırdığını, “evet, yapabiliriz” düşüncesini yerleştirdiğini söylemek mümkün. Bu iki eylemde de kendi sözünü söylemek isteyen bireylerin, siyasal aktör haline geldiği gördük. Siyasal aktör olmanın, herhangi bir bilinç ya da örgütlülük zorunluluğu olmadan, sadece eylem içinde ve yaparak kazanıldığına şahit olduk.

Gezi Parkı'ndaki direniş, yeni toplumsal hareketlerin 1970'lerden bu yana geldiği noktanın biraz gecikmeli de olsa Türkiye sathlarına ulaştığının göstergesidir. Bu tür hareketler, özellikle 2000'li yılların başından bu yana küreselleşme-karşıtlığı başlığıyla ele alınmıştır. Yeni nesil bu hareketlerin eylemleri, anarşizmin teorik çerçevesiyle eşleştirilerek anlaşılmış ve bu hareketlerin dönüşümü anarşizmin yeniden ele alınmasıyla birlikte düşünülmüştür. Bu noktada Gezi direnişi yarattığı dil, bir araya getirdiği kesimler, bunu ifade biçimi ile birlikte küresel çapta etkili olan eylem dalgasının Türkiye'ye ulaşmış halidir. Yeni toplumsal hareketlerin bu yeni hali, en genel anlamıyla liberal demokratik işleyişi sorgular ve bunun ötesine geçiş için Marksist teorinin de dışında arayışlar geliştirir. Bu haliyle anarşizmin önermelerini, özellikle yatay örgütlenme, otonomi ve doğrudan eylem boyutlarını öne çıkarır. Bu noktaların Gezi Parkı direnişinde Türkiye'de yaşandığı görülmüştür.

Gezi'dekilerin anarşist olduğu, direnişin de anarşizmden “yönlendirmesi” ile yaratıldığı söylenemez. Zaten anarşist teorinin böyle bir öncülük hedefi yoktur. Ancak ortaya çıkan durumun, Marksizm içi bir devrim kavramıyla anlaşılamayacağı da ortadadır. Ne bir örgütlü gücün, ne de bilinç ya da manifestonun sokağa çıkardığı gruplar, daha doğrusu sıradan vatandaş, yaşam alanını korumakla bunun ötesinde yeni yaşam alanları yaratma arsındaki bir çizgide konumlanmıştır. 2000'lerin başından bu yana toplumsal hareketlerin, anarşizm esintili eylemlerde bulunması, yataylığa, otonomiye, gündelik hayata, kendi hayatına sahip çıkma noktalarına daha çok vurgu yapmasıyla birlikte, bu iki olgu arasındaki yakınlık artmıştır. 1970'lerden bu yana devam eden postmodernizm ve postyapısalcılık gibi teorik açılımların da bu sürece çerçeve çizdiği söylenebilir. Dolayısıyla eylem bazlı, parçalı ve yerel mücadelelerin

birbirine eklemesiyle yeni toplumsal hareketlerin de yeniden ele alındığı bir süreç gelişmektedir. Gezi direnişi, geç de olsa, bu değişimin Türkiye'ye yansıdığına göstergesidir. Toplumsal taleplerin yansıtılış biçiminin yaşadığı değişim, diğer bir deyişle toplumsal hareketlerin dönüşümü Gezi direnişi örneğinde Türkiye'de de yaşanmıştır. Ancak bu tür hareketin öncesinde TEKEL ve HES direnişleri gibi yerli ve İşgal Et ve Öfkeliiler gibi dış öncüllerinin olduğu da ortadadır. Bu öğrenim ve etkileşim süreci Gezi'nin niteliğini etkilemiştir. Toplumsal hareketler eliyle, daha önce tartışılmayan noktalar gündeme gelirken liberal teorinin içinde bırakılan bazı sorunlar da daha radikal biçimiyle ele alınma fırsatı bulmuştur. Bunun başlıcaları gündelik hayat, özel alan ve yaşamsal olanın önceliğidir.

Direniş içindeki farklılıklar, yan yana gelemeyecek grupların bir aradalığı, eleştirinin ironi ve bazen de şiddetle iç içeliği, açık alanların ve kamusal hayatın direnişin bir parçasının haline gelmesi tam da hareketlerin yarattığı değişiminin göstergesidir. Bir teorinin peşinden değil, eylemin kendisinin sürüklediği insanlar yeni (bağzı!) şeylerin arayışı içinde tam da toplumsal hareketin kurucu gücünü yansıtıcı bir biçim almışlardır. Buradaki "temel çelişki", yerleşik sisteme –somut olarak AKP'nin kurduğu hegemonyaya- karşı olmaktır. Ancak iktidar partisinde sembolize olan liderlik ve her şeyi birlik figürü, direniş içinde sistemin genel bir eleştirinse dönüşmüştür. Bu noktada direnişin sınıfsal ya da ideolojik bir temelini olmaması belirsizlik ya da güçsüzlükten ziyade yaratıcılığın potansiyeli olarak görülmelidir. Park Forum'ları gibi yeni örgütlenme biçimleri, herhangi siyasal parti ya da örgütün bu direnişi kendi sınırlarına alamaması ile birlikte, küresel çapta yükselen "yeni anarşist" öğelerin yerleşik siyaseti sorgulayan tavrı Gezi'de de görülmüştür. Bu açıdan "Gezi'den öğrenmek", "Gezi ruhu" gibi kavramlar geçen altı aylık sürede bir tür öz-eleştiri olarak kurumsal siyasetin içine yerleşmiştir.

Son söz olarak anarşizmin doğasında teoriden önce pratik varsa, Gezi direnişi bunun Türkiye'deki küçük bir örneği olarak tarihe geçti ve benzeri hareketlerin etkisinin bu coğrafyaya da yansıdığını gösterdi. Sayılamayan ve "Bir" haline getirilemeyen kitle, sistemin yerleşik kalıplarını yıkmaya da salladı ve buradan doğru kurumsal siyasete de belirgin mesajlar verdi.

KAYNAKÇA

ALBERT, M. (2011) "Anarchism?!"
<http://www.zcommunications.org/anarchism-by-michael-albert-1>, Erişim:
01.11.2013.

BADIO, A, ve ZIZEK, S (2011) Bir İdea Olarak Komünizm, Çev. Ahmet Ergenç ve Ebru Kılıç, İstanbul: Ayrıntı.

BENLİSOY, F. (2013) Gezi Direnişi: Türkiye'nin 'Enterasan' Başlangıcı, İstanbul: Agora Kitaplığı.

BOOKCHIN, M. (1995) "Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm"
http://theanarchistlibrary.org/library/Murray_Bookchin__Social_Anarchism_or_Lifestyle_Anarchism__An_Unbridgeable_Chasm.pdf, Erişim: 01.11.2013.

BOOKCHIN, M. (2012) Devrimci Halk Hareketleri Tarihi: Fransız Devriminden İkinci Enternasyonele, Çev. Devrim Keskin, Ankara: Dipnot.

DAY, R. (2005) Gramsci is Dead: Anarchist Currents in the Newest Social Movements, London: Pluto.

EPSTEIN, B. (2001) "Anarchism and Anti-Globalization Movement", Monthly Review, 53(4):1-14.

EVREN, S. (2013) Anarşizmler: Anarşizm Geçmişi ve Tarihleri, Çev. Barış Yıldırım-Elmas Deniz, İstanbul: İletişim.

GORDON, U. (2007) "Anarchism Reloaded", Journal of Political Ideologies, 12(1): 29-48.

GRAEBER, D. (2002) "The New Anarchist", New Left Review, 13(6): 61-73.

GRAEBER, D. (2012) Anarşist Bir Antropolojiden Parçalar, Çev. Bengü Kurtepe-Süer, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

GRUBACIC, A (2006) "Power and Revolution"
<http://mobile.zcommunications.org/power-and-revolution-by-andrej-grubacic>,
(30.11.2013).

HAKIM BEY (1985) TAZ: The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism, <http://theanarchistlibrary.org/library/hakim-bey-t-a-z-the-temporary-autonomous-zone-ontological-anarchy-poetic-terrorism.pdf>, Erişim: 05.11.2013.

- İNAL, K. (der.) (2013) Gezi, İsyan, Özgürlük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- JOHNSTON, Hank; LARAÑA, Enrique; GUSFIELD, JOSEPH R. (1994) "Identities, Grievances and New Social Movements", New Social Movements: From Ideology to Identity, (ed.) Enrique Laraña, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield, Philadelphia: Temple University.
- KARAMAN, O. (2013) "Defending Future Commons: The Gezi Experience", http://www.jadaliyya.com/pages/index/14547/defending-future-commons_the-gezi-experience, Erişim: 15.11.2013
- KINNA, R. (2005) Anarchism A Beginner's Guide, Oxford: Oneworld Publications.
- KUHN,G. (2009) "Anarchism, Postmodernity and Poststructuralism", Contemporary Anarchist Studies, ed. Jon Purkis ve James Brown , ed by. Randal Amster et. al., New York:Routledge: 18-26.
- MAY, T. (1994) Political Philosophy of Poststructural Anarchism, Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- McADAM, D. (1994) "Culture and New Social Movements", New Social Movements: From Ideology to Identity, ed. by Enrique Laraña, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield. Philadelphia: Temple University: 36-58.
- MORLAND, D. (1998) Anarşizm, İnsan Doğası ve Tarih" 21. Yüzyıl Anarşizmi: Yeni Binyıl İçin Ortodoks Olmayan Fikirler, Çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı: 21-39.
- NEWMAN, S. (2001) From Bakunin to Lacan: Antiauthoritarianism and the Dislocation of Power, Lanham, Lexington Books.
- NEWMAN n, S. (2010) The Politics of Postanarchism, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- PURKIS, J ve BOWEN, J (1998) "Giriş", 21. Yüzyıl Anarşizmi: Yeni Binyıl İçin Ortodoks Olmayan Fikirler, ed. Jon Purkis ve James Brown, Çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı:11-14.
- RANCIERE, J. (2007) Siyasalın Kıyısında, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis.
- ROOS, J.(2013) "The Turkish Protests and The Genie of Revolution", <http://roarmag.org/2013/06/tahrir-taksim-egypt-turkey-protests-revolution/>, Erişim: 08.06.2013

- SCOTT, A. (1990) *Ideology and New Social Movements*, London: Routledge.
- SHANTZ, J. (2009) “Re-Building Infrastructures of Resistance” *Socialism and Democracy*, 23(2):102-109.
- TOURAINÉ, A. (1985) “An Introduction to the Study of Social Movements.” *Social Research*, 52(4):749-787.
- TOURAINÉ, A. (1995) “Beyond Social Movements?”, *Social Movements: Critiques, Concepts, Case-Studies*, ed. Stanford M. Lyman, London: MacMillan: 371-391
- TUĞAL, C. (2013) “ ‘Resistance Everywhere’: Gezi Revolt in Global Perspective”, *New Perspectives in Turkey*, No: 49: 157-172.
- YILDIRIM, Y. (2013) “Kent Aracılığı ile Ortak Olanı Kurmak: İşgal Et ve Öfkeli Hareketleri”, *Mülkiye Dergisi*, 37(1):143-163.
- WOOD, E. M. (2006) *Sınıftan Kaçış: Yeni ‘Hakiki’ Sosyalizm*, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam.
- WOODCOCK, G. (2004) *A History of Libertarian Ideas and Movements*, Ontario: Broadview Press.